

Prof. dr hab. Danuta Musiał,
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Instytut Historii i Archiwistyki
ul. Władysława Bojarskiego 1
87-100 Toruń
dmusial@umk.pl

Ocena dorobku naukowego dr. Przemysława Piwowarczyka w postępowaniu habilitacyjnym

Pan Przemysław Piwowarczyk stopień doktora nauk humanistycznych uzyskał w 2013 r. w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach, gdzie został zatrudniony w 2014 r. na Wydziale Humanistycznym (obecnie Wydział Filologiczny) na stanowisku adiunkta, a następnie na stanowisku profesora uczelni. Habilitant jako swoje osiągnięcie naukowe wymagane w procedurze habilitacyjnej (art. 219 ust. 1 pkt 2 ustawy Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce) zgłosił monografię p.t.: „Monastic Microtheologies: Religious Expressions and Imagery in the Monastic Letters from Western Thebes” opublikowaną w wydawnictwie Peeters (Leuven).

Zanim przejdę do uwag dotyczącej wskazanej pracy, odniosę się w kilka zdaniach do innego niż rozprawa habilitacyjna dorobku.

Dokonywania naukowe dr. Piwowarczyka dokumentują dwie monografie i liczne prace szczegółowe publikowane w kraju i zagranicą w ważnych dla nauk o starożytności wydawnictwach. Poza przedstawioną do recenzji rozprawą opublikował on „Lexicon of Spiritual Powers in the Nag Hammadi “Library” in the Light of the Texts of Ritual Power (2021) oraz 17 artykułów i 18 rozdziałów w pracach zbiorowych (ich wykaz jest dołączony do wniosku). Potwierdzeniem jego aktywności naukowej i roli w międzynarodowym środowisku badaczy późnej starożytności są udziały w 22 konferencjach, z których 15 to spotkania organizowane przez zagraniczne instytucje naukowe. Habilitant jest też kierownikiem dwóch zespołów realizujących projekty badawcze finansowane przez NCN w ramach programów Opus („Ucieleśniona religia świeckich chrześcijan w późno antycznym Egipcie”) i Sonata („Poprzez stulecia, kultury i języki – Cuda św. Menasa jako źródło historyczne, utwór literacki i tekst liturgiczny”).

Publikowany dorobek potwierdza, że dr Piwowarczyk jest uznanym badaczem egipskiego monastycyzmu w późnej starożytności, oraz tłumaczem i edytorem tekstów przygotowującym wydania z pełnym komentarzem historyczno-filologicznym (np. przekład Męczeństwa św. Menasa). Poza problemami źródłoznawczymi, interesuje go tematyka wyobrażeń religijnych i ich odzwierciedlenia w języku, oraz struktura i funkcjonowanie wspólnot religijnych. W zakresie tej

problematyki od czasu pracy nad rozprawą doktorską współpracuje z prof. Ewą Wipszycką-Bravo. Nie mam wątpliwości, że w dużym stopniu to między innymi dzięki tej współpracy ukształtował się jego interdyscyplinarny (historyczno-literaturoznawczo-papirologiczny) warsztat naukowy, charakteryzujący się dużą swobodą w wykorzystywaniu i konfrontowaniu tekstów różnego typu i o różnej proveniencji, które zwykle studiowane są osobno. Są to ważne i nie tak często spotykane umiejętności, które pozwalają „na integrację rozproszonej wiedzy”, jak to trafnie określił dr Piwowarczyk w autoreferacie. Dodam, że są to umiejętności przede wszystkim podnoszące wartość argumentów polemicznych w dyskusjach z innymi badaczami i, co się z tym wiąże pozwalające na weryfikację tez szczegółowych często od dawna obecnych w literaturze przedmiotu. W dorobku habilitanta jednym z takich przykładów są studia nad demonologią tekstów z Nag Hammadi.

Na uwagę zasługuje też dorobek recenzencki habilitanta potwierdzający nie tylko jego niebanalny temperament polemiczny, lecz także erudycję i szerokie kompetencje nie tylko w zakresie metodologii i historiografii nauk o starożytności.

*

Przedstawiona do oceny rozprawa jest niewątpliwie zwieńczeniem dotychczasowych badań dr. Piwowarczyka nad egipskim monastycyzmem. Historia późnoantycznego monastycyzmu jest rozległą dziedziną wymagającą zmięczenia się z obfitą i różnorodną bazą źródłową i, co się z tym wiąże, dokonaniem liczących poprzedników. Uwaga ta dotyczy również problematyki duchowości monastycznej, której dr Piwowarczyk poświęcił swoją książkę. Dzięki wykorzystaniu źródeł pomijanych dotychczas w badaniach, autorowi udało się uniknąć przetartych już szlaków i zaproponować nowe spojrzenie na kwestie duchowości studiowanej na podstawie traktatów ascetycznych i pism hagiograficznych. W swoich badaniach skoncentrował się na prywatnej korespondencji mnichów, czyli materiale dokumentalnym nie poddanym konwencjom literackim. Tego rodzaju teksty pozwalają poznać, przynajmniej do pewnego stopnia, wyobrażenia i światopogląd religijny przedstawicieli konkretnych wspólnot monastycznych w danym miejscu i czasie.

Podstawę źródłową recenzowanej pracy stanowią setki prywatnych listów zachowanych na ostrakach i kilka na papirusie przez mnichów z pustelni i klasztorów położonych na dość dużym obszarze z centrum w Tebach Zachodnich w Egipcie. Należy podkreślić, że ten korpus źródeł nie był dotychczas wykorzystywany jako źródło do badań wyobrażeń religijnych mnichów i jest mało znany nawet historykom specjalizującym się w późnej starożytności. Autor uzasadniając we wstępie wybór tego właśnie rejonu wskazał, że jest on nie tylko dobrze zbadany archeologicznie, czego bezpośrednim efektem jest znaczna liczba znalezionych tam tekstów, lecz także ze względu na geografę i sieci powiązań gospodarczych można go potraktować jako izolowany mikroregion monastyczny. Potwierdzenia odrębności dostarczają również analizowane teksty, co uzasadnia

uogólnienia formułowane na podstawie analizy materiału epistolograficznego zgromadzonego przez autora.

Listy prywatne w niewielkim stopniu zawierają objaśnienia zawiłych kwestii teologicznych, ale tym co bada dr Piwowarczyk są zwroty, słowa i obrazy o religijnym znaczeniu, jak odwołania do Biblii, Boga czy sfery nadprzyrodzonej, które pojawiają się w nich w poza teologicznym kontekście. Zdaniem autora recenzowanej pracy odzwierciedlają one złożone, ale nieartykułowane systemy teologiczne, które nazywa mikroteologiami. Termin ten, zaczerpnięty z teologii konfesyjnej, bywa zwykle stosowany w odniesieniu do koncepcji Boga funkcjonujących w lokalnych kulturach pozaeuropejskich, co może budzić wątpliwości odnośnie jego stosowania w badaniach historycznych. Moim zdaniem dr Piwowarczyk przekonująco uzasadnił we wstępie użyteczność tego narzędzia analitycznego dla historyków, a potwierdzeniem jego skuteczności są bez wątpienia wyniki jego badań egipskich wspólnot monastycznych.

Poza wstępem i zakończeniem, rozprawa składa się z trzech rozdziałów zasadniczych, oraz indeksów źródeł, postaci historycznych i biblijnych, autorów współczesnych, toponimów i wykazu literatury.

W rozdziałach pierwszym i drugim habilitant wyodrębnia w materiale źródłowym i analizuje terminy i określenia odnoszące się do mnichów, cytaty biblijne, modlitwy, błogosławieństwa, inwokacje, itp. Treść i założenia tej wysoko przez mnie ocenianej pracy zostały szczegółowo przedstawione w autoreferacie, dlatego w tym miejscu skupię się jedynie na tych ustaleniach autora, które moim zdaniem potwierdzają tę ocenę.

Na szczególną uwagę zasługuje rozdział trzeci, w którym dr Piwowarczyk bazując na rozproszonych w listach pojedynczych wypowiedziach o różnym charakterze dokonał interesującej rekonstrukcji mniej lub bardziej złożonych wyobrażeń mnichów dotyczących Boga, grzechu i grzeszników czy życia monastycznego. Z analizy z pozoru banalnych zwrotów odnalezionych w listach habilitant przekonująco wnioskuje, że chociaż listy nie były nośnikiem dyskusji teologicznych, to wybór konkretnych formuł językowych mógł sprzyjać powstawaniu pojęć teologicznych.

W zakończeniu, podsumowując swoje rozważania dr Piwowarczyk podkreśla, że wprawdzie z mikroteologii kryjących się w standardowych formułach powitalnych, prośbach o modlitwę czy błogosławieństwo i w kontekstach w jakich zostały użyte, można jedynie domyślać się koncepcji teologicznych. Nie oznacza to jednak, że nie odzwierciedlają one do pewnego stopnia osobistej pobożności mnichów. Zmienność takich standardowych formuł jak „Bóg wie” czy „zgodnie z wolą Bożą” oraz prośby o modlitwę czy zapewnienia o błogosławieństwie wyrażone w konkretnej formie wskazują, że dla autorów analizowanych listów nie były to jedynie formuły, z których treścią się nie identyfikowali. Dzięki wykorzystaniu nietypowych świadectw (listy) i wzbogaceniu metody

historycznej o nowe narzędzie badawcze (mikrohistorie) habilitantowi udało się zrekonstruować świat wyobrażeń religijnych członków wspólnot monastycznych, którzy byli częścią lokalnych elit. Nie mam wątpliwości, że książka dr. Piwowarczyka stanowi istotny wkład w badania późnoantycznego monastycyzmu we wschodniej części świata starożytnego.

W konkluzji pozostaje mi stwierdzić, że w moim przekonaniu prezentowane w publikacjach analizy i interpretacje potwierdzają badawczą dojrzałość habilitanta w zakresie studiów nad historią świata grecko-rzymskiego, a jego rozprawa „Monastic Microtheologies: Religious Expressions and Imagery in the Monastic Letters from Western Thebes” stanowi istotny wkład w rozwój dyscypliny historia i tym samym spełnia wymogi ustawy Prawo o Szkolnictwie Wyższym (art. 219 ust. 1 pkt 2). W związku z tym wnioskuję o dopuszczenie dr. Przemysława Piwowarczyka do dalszych etapów postępowania.

